

Иван Тенев. *Отглаголна номинализация в съвременния шведски и норвежки език. Формални, семантични и стилистични особености на производните с наставки -else и -an/en*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024. 281 с. ISBN 978-954-07-5892-3.

The monograph examines in a contrastive perspective the formation of deverbal nouns with the suffixes *-else* and *-an/-en* in Swedish and Norwegian. It investigates the morphemic composition of the motivating verbs, the types of meanings that the deverbal nouns express, as well as their functional and stylistic characteristics. The author also identifies and describes in detail the cases of competition and complementary distribution between the suffixes in question and other suffixes that produce words with similar semantics (pure nominalization and meanings that have developed from it). The book is a valuable contribution to the scientific study of Swedish and Norwegian word formation, as well as a useful resource for the teaching of Swedish and Norwegian.

Key words: deverbal nominalization, nomen actionis, Swedish, Norwegian

Изучаването и ползването на два или повече скандинавски езика от едно и също лице са обичайни явления. Това обстоятелство е свързано, от една страна, с голямата близост между скандинавските езици на повечето езикови равнища, която прави съчетаването на въпросните дейности лесно осъществимо, а от друга – с тесните културни, политически и обществени връзки между страните на Скандинавския север, които правят това съчетаване желателно в редица ситуации. Едно следствие от горепосоченото е фактът, че в специалност „Скандинавистика“ на СУ „Св. Климент Охридски“ от самото ѝ създаване всеки студент изучава задължително най-малко два скандинавски езика. Естествено е, че това води до необходимост от особено внимание към приликите и разликите между скандинавските езици и насочва изследователския интерес на българските скандинависти към проблемите на съпоставителното им описание. Ценен пример за изследване с такъв фокус е публикуваната през 2024 г. монография *Отглаголна номинализация в съвременния шведски и норвежки език. Формални, семантични и стилистични особености на производните с наставки -else и -an/en* на д-р И в а н Т е н е в, на която е посветена настоящата рецензия.

Монографията се основава на дисертационния труд на автора за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, защитен през 2009 г. Тя съдържа увод, тринадесет глави, заключение, приложения, библиография и резюме на английски език. Обект на даденото съпоставително изследване наравно с шведския език е една от двете официално равнопоставени писмени книжовни разновидности на норвежкия език, а именно букмол. Това е естествено с оглед на далеч по-широката употреба на букмол и на факта, че именно той най-често е предмет на изучаване като чужд език в България, а и като цяло извън Норвегия. Въпреки това трудът предоставя известни сведения и за

другата книжовна разновидност нюноршк, както и за някои други северногермански езици.

Предмет на изследването са формалните, семантичните и стилистичните особености на отглаголните съществителни, образувани с две двойки наставки когнати, които се срещат както в шведски, така и в норвежки език: шв./норв. *-else* и шв. *-an* / норв. *-en*. И в двата езика въпросните наставки образуват отглаголни съществителни със значението на *nomem actionis* и с различни вторични значения, развили се от него. На съвременния етап от развитието на езиците както *-else*, така и *-an/en* са непродуктивни, но през по-ранни исторически периоди им е била присъща висока продуктивност и затова съществителните, образувани с тях, са сравнително силно представени в речниковия състав и до днес. По отношение на употребата на *-else* в обучението по шведски и норвежки между двата езика се наблюдава интерференция и затова за целите на преподаването има основание за особено внимание към тяхната дистрибуция. Тази интерференция се дължи на факта, че между дистрибуцията на *-else* в двата езика има значителни сходства и съпадения на лексикално и системно ниво (срв. с. 190 в рецензирания труд), но те са само частични (срв. с. 201) и това подвежда обучаемите. Изследването по интересен начин се допълва чрез включването на *-an/en*: при тези родствени наставки, напротив, сходството между дистрибуциите в шведски и в норвежки е толкова малко, че дори историческата им идентичност далеч не веднага става очевидна за повечето обучаеми. В този случай особен интерес представлява историческото развитие, довело до разликата между езиците.

Авторът обяснява избора именно на тези две наставки като обект на изследване с една по-обща цел: определянето на закономерностите, присъщи на отглаголната номинализация в шведски и норвежки изобщо. По негово мнение *-else* и *-an/en* са особено подходящи за това поради присъщата на образуваните с тях деривати висока степен на полисемантичност и идиоматизация, която от своя страна прави номинализацията с тях „представителна за особеностите на отглаголната номинализация в шведски и норвежки като цяло“ (с. 17). С оглед на тази обща цел е естествен и изборът на автора да разгледа и тези словообразователни типове с други наставки, които са конкурентни на типовете с *-else* и *-an/en* – нещо, което фактически означава и обзор на голяма част от типовете отглаголна номинализация в двата езика *изобщо*, въпреки че специализираните наставки за образуване на *nomina agentis* и наставките от романски произход остават извън обсега на изследването. Логично е и решението така констатираните общи закономерности на отглаголната номинализация в шведски и норвежки също да бъдат съпоставени. Толкова широкият обхват на труда го прави изключително информативен източник относно тази важна област на шведското и норвежкото словообразуване. Избраният метод на изследване включва както ексцерпиране на деривати с *-else* и *-an/en* от речници, така и извличане на примери за употребата на тези деривати от корпуси като основа за семантичния им анализ.

Във втора глава авторът въвежда читателя в мястото на отглаголната номинализация в системата на езика. Разглежда се въпросът за предикатно-аргументната структура на глагола, която се унаследява от отглаголните съществителни, и подробно се описва начинът, по който тематичните роли агент и тема се изразяват синтактично в букмол и в шведския език. Между езиците в това отношение се откриват сравнително малко разлики.

В трета глава се представя изработената от автора семантична класификация на отглаголните съществителни, чрез която ще бъде провеждан анализът на дериватите. Обособяват се словообразователните категории „чиста номинализация“ (*nomina actionis*), „обект или резултат на действието“ (*nomina acti*), *nomina agentis*, *nomina instrumenti*, *nomina temporis*, *nomina loci*, *nomina destructionis*. Особено разнообразие се очертава в рамките на категорията „обект или резултат на действието“, която има субкатегориите „физически осезаем обект“, „абстрактен резултативен обект“, *nomina scripti et dicti* и резултативно състояние, на свой ред подразделящо се на „психическо и емоционално състояние“ и „физическо състояние“.

В четвърта глава се разглеждат видовете ограничения върху дистрибуцията на наставките за отглаголна номинализация. Авторът разделя тези ограничения на фонологични, морфологични, синтактични, лексикални и семантични, стилистични и естетически, а също така включва сред тях и явлението „блокиране“. Тук също така се обсъжда понятието продуктивност и в частност се представя както най-обичайната в международното езикознание терминология, различаваща продуктивност (англ. *productivity*) от лексикална честота (англ. *type frequency* или *lexical frequency*), така и тази на М. Пенчева, в която на тези термини отговарят съответно „активност“ и „продуктивност“. По-нататък в текста авторът по-често използва преобладаващата терминология, но на места и тази на М. Пенчева.

В същата глава се въвежда и понятието „редундантно правило“, под което авторът разбира „закономерностите, характеризиращи дистрибуцията на даден непродуктивен словообразователен формант“. Терминът е вдъхновен от англ. „*redundancy rule*“. Авторът се позовава в частност на И. Плаг, който от своя страна определя „*redundancy rule*“ като „a rule that simply generalizes over the structure of a set of existing complex words“ (вместо да бъде използвано за образуване на нови думи) и дава за пример структурното отношение между съществителните, образувани с непродуктивната наставка *-th*, и мотивиращите ги прилагателни в английския език. В монографията този термин се използва по по-специфичен начин: става въпрос за установяване на относителната честота на различни видове мотивиращи основи в рамките на определен словообразователен тип (с. 127, 143) и, от друга гледна точка, на вероятността дериват от определен словообразователен тип да се образува от основа от определен вид (с. 197). Разбира се, може да има различни мнения за това доколко при наличие на повече от една сравнително често срещана възможност е оправдано една от тях да се определи като „правило“ (кое то пък предполага всички останали да се смятат за „изключения“) – например на с. 143 е посочено, че три вида основи мотивират съответно 75, 43 и 14 глагола, а това означава съответно ок. 56,8%, 32,6% и 10,6% от общия брой (132 глагола). Така или иначе, независимо дали наричаме въпросните констатации „правила“, или просто тенденции и статистически факти, това са ценни и интересни изследователски резултати.

Пета глава съдържа кратък преглед на развитието на норвежкия език. Това несъмнено е полезен ориентир за читателя нескандинавист, доколкото обяснява съдържанието на някои от следващите глави, които навлизат в областта на диахронната лингвистика. Именно произходът на норвежката книжовна норма букмол от писмения датски език дава основание за разглеждането на словообразуването в среднодатски (а не в старонорвежки или среднонорвежки) като исторически предшественик на букмол.

Следващите две глави (шеста и седма) са посветени вече конкретно на двете наставки, които са предмет на изследването – *-else* и *-an/en*, но с оглед на историята им:

става въпрос за тяхната употреба през старошведския и среднодатския период в развитието на съответните езици. Включването на такива раздели е обосновано, доколкото става въпрос за два близкородствени езика с големи сходства в историческото си развитие, така че обяснението както на приликите, така и на разликите между тях е естествена задача за историческото езикознание. Авторът подробно разглежда произхода и словообразователните възможности на дадените наставки, предлага изчерпателна класификация на словообразователните типове, които ги използват, и привежда множество автентични примери за употребата на производни думи, образувани с тях. По-ранни изследователи като Б. Луман констатира особената връзка на наставките *-else* и *-an* в старошведския език с духовно, абстрактно или религиозно значение и с религиозния и официално-деловия стил. В рамките на разработената за целите на труда семантична класификация авторът конкретизира, че в старошведския език наставките *-else* и *-an* особено често образуват деривати от лексикосемантичните класове *nomina scripti et dicti*, *nomina mentis*, и, в случая с *-else*, *nomina destructionis*. Силно представен е обаче и класът *nomen actionis* („чиста номинализация“). За среднодатския език авторът констатира по-широка (неспécialизирана) употреба на наставката *-else*, която се запазва и в ранния новодатски език. Наблюденията за относителна честота на съответните явления в тази глава наистина не се основават на ново количествено изследване, но се подкрепят от по-ранната литература по въпроса.

Може да се отбележи, че докато наставката *-else* се описва и за старошведски, и за среднодатски, от двойката *-an/en* е разгледан само старошведският когнат. Това донякъде е обосновано от цитираното на с. 112 становище на Б. Луман, че в среднодатски употребата на *-en* е сравнително ограничена. Все пак според мен има място за едно бъдещо изследване на отглаголните съществителни с тази наставка през среднодатския период и то би било удачно допълнение към рецензирания труд. Днес такова изследване вече би било улеснено от материалите на проекта *Gammeldansk Ordbog*, които междуременно станаха достъпни онлайн. В тях например се откриват пълни или частични среднодатски съответствия на *-en* на немалко от приведените в гл. 7 старошведски деевербативи на *-an*: *helsan – helsen*, *lovan – loven*, *predikan – prædiken*, *ransakan – ransaken*, *skapen – skapen* (макар и само в един източник от Сcone), *skämtan – skæmten*, *talan – talen*, *varkunnen – varkunnen*, *æggen – ægjen*, *a-skodhan – skothen*. Тяхното наличие също така подсказва и степен на продуктивност, която не е за пренебрегване, а за същото свидетелстват и приведените от П. Скаутруп още за ранния среднодатски период примери като *følæn* ‘осезание’, *gespæn* ‘прозяване’, *hikkaen* ‘хълцане’, *skialuæn* ‘треперене’.

Оттук нататък започва основната част на труда – разглеждането на двете двойки наставки в съвременните езици. В осма и девета глава се разглеждат съответно наставките *-else* и *-an* в шведския език. Дериватите се класифицират според морфемния състав на мотивиращата глаголна основа, според функционално-стилистичните им характеристики и според семантиката им. Авторът установява, че във формален план наставката *-else* по-често образува съществителни, мотивирани от глаголи с префигиранни основи и т. нар. „глаголи с частици“ (шв. *partikelverb*), а не от непроизводни глаголи. С това се потвърждава наблюдение, срещано и по-рано в научната литература, но сега то вече е снабдено със солидна емпирична обосновка. Известно преобладаване на основи с представки и частици се забелязва и при *-an*.

В семантично отношение авторът констатира известна специализация, подобна на тази в старошведския език. И *nomina scripti et dicti*, и *nomina mentis* са силно застъпени.

Много добре представена се оказва обаче и чистата номинализация, която все още числено преобладава – тук изследването на И. Тенев опровергава някои твърдения, срещани в по-ранната литература по въпроса. При *-an* са особено обичайни деривати от *verba petendi* и *iubendi*. Относно дистрибуцията на *-else* и *-an* в рамките на *nomina mentis* авторът предлага ревизия на обичайното в шведската лингвистична литература обобщение, като свързва двете наставки с противопоставянето не между съответстващи им страдателни или възвратни глаголни форми и деятелни такива, а между каузативни и непределни непреходни предикати. Тезата на И. Тенев, че начинът на глаголното действие е фактор за дистрибуцията на *-an*, е убедителна. Задача за евентуално бъдещо изследване би могло да бъде сравнението на броя на случаите, които могат да бъдат обяснени от всеки от двата предложени принципа, доколкото изключения и от двата не липсват.

Изключително обхватна е темата за съществуващите в шведския език *конкурентни* словообразователни типове на деривацията с *-else* и *-an*, на която е посветена десета глава. Както вече беше споменато, това до голяма степен означава обзор на средствата за образуване на *nomina actionis* и вторични спрямо тях значения в шведския език изобщо, при което се засягат както най-продуктивните, така и множество недотам обичайни словообразователни типове с тази функция (от т.нар. „германска подсистема“): с наставките *-ande*, *-(n)ing*, *-Ø*, *-eri*, *-sel*, *-nad*, *-e*, *-t* и отгласна деривация. Авторът подробно разглежда словообразователните типове, изразяващи всеки от видовете значения, които е обособил във втора глава, и факторите, допринасящи за избора на един или друг тип. Констатира се много случаи на многозначност, допълнителна и конкурентна дистрибуция, като голяма част от тях досега не са споменавани или разглеждани толкова подробно в научната литература, което определя приносния характер и на този раздел.

В единадесета и дванадесета глава се разглеждат съответно наставките *-else* и *-en* в букмол. Отново се прави класификация на дериватите според морфемния състав на мотивиращата глаголна основа, според функционално-стилистичните им характеристики и според семантиката им. В главата за *-else* това системно се придружава и от съпоставка с шведския език. Ценните резултати и наблюдения в нея са много. Що се отнася до морфологичните свойства на наставката, И. Тенев установява, че броят на съществителните с *-else* в букмол е намалял между седемдесетте години на XX в. и първото десетилетие на XXI в. И за букмол чрез емпирично проучване се потвърждават твърденията на по-ранни изследователи, че *-else* особено често образува деривати от префигирани глаголи и глаголи с частици, като при това тази тенденция се оказва дори по-силно изразена в норвежки, отколкото в шведски. Авторът посочва и редица конкретни префикси и частици, с които *-else* се съчетава особено често поради историческото калкиране на долнонемски девербативи със съответните морфemi. Като цяло *-else* има близо два пъти и половина по-малка лексикална честота в шведски, отколкото в букмол, но съотношението между типовете основи в двата езика е сходно в редица отношения.

В стилев и семантичен план авторът констатира, че наставката *-else* е по-малко ограничена и специализирана в норвежки, отколкото в шведски, но че по исторически причини тя все пак и в този език има известна връзка с религиозния и официално-деловия стил, а особено в религиозната сфера често се наблюдават пълни съвпадения. За разлика от раздела за съответната шведска наставка тук не се прави опит да се определи точно делът на дериватите със значение на чиста номинализация, като авторът мотивира това решение с определени методологични трудности. Все пак ми се струва, че едно

количествено уточнение не би било невъзможно, макар и с определени уговорки, и резултатът би представлявал особен интерес с оглед на разминаването между мненията на изследователи като Ф. Е. Виние и В. Лайра по въпроса. В съпоставителен план авторът определя случаите на девербативи с *-else* с родствена мотивираща основа и еднакво значение в двата езика като редки или малобройни в повечето лексикосемантични класове. Той отбелязва, че на норвежките съществителни с *-else* в шведски често съответстват такива с *-ande* и *-an*, които са много по-застъпени в този език, отколкото когнатите им в букмол, а също и такива с *-(n)ing* и др. При *nomina mentis* допълнителната дистрибуция между *-else* и *-an* няма аналог в букмол, където и на двете може да съответства *-else*. В главата са посочени редица структурни „неверни приятели“, където думи с родствени мотивиращи основи и еднакво значение са образувани с различни наставки – полезен материал за обучението по шведски и норвежки език.

Глава дванадесета е неизбежно кратка поради слабата застъпеност на *-en* в съвременния норвежки език. Липсата на междуезикова съпоставка в нея също е донякъде обяснима с оглед на минималното сходство в дистрибуцията с шведския ѝ когнат на системно и лексикално ниво (сред малкото пълни или частични лексикални съпадения могат да се посочат *undran – undren, strävan – streben, bävan – beven, predikan – preken; an-sökan – söken, an-hållan – holden*). Отбелязаната от автора силна представеност на първичните глаголи с *-en* в букмол напомня за посочената от П. Скаутруп тенденция в съвременния датски език да се избягва произвеждането на деривати на *-en* от глаголи, образувани чрез афиксация. Това е тенденция, противоположна на тази в дистрибуцията не само на *-else* (и в трите скандинавски езика), но и на когната *-an* в шведския език според резултатите на изследването на И. Тенев. За бъдещи проучвания остава интересната задача да се проследи и датира възникването на тази драматична разлика в дистрибуцията на когнатите.

В тринадесета глава се разглеждат конкурентните словообразователни типове на деривацията с *-else* и *-en* в букмол. Изложението е подобно на това в десета глава и отново се включват повечето други наставки за *nomina actionis* от германски произход в букмол като *-(n)ing, -Ø, -eri, -sel, -nad* и *-ende*, но същевременно въпросът за конкуренцията на много места се разглежда и в съпоставка с аналогични явления в шведския език. Авторът излага множество интересни съпоставителни наблюдения по различни конкретни въпроси. Освен констатацията, че в букмол присъствието на наставките *-else* и *-en* в сферата на чистата номинализация намалява, се открояват цял ред общи изводи за системите на отглаголната номинализация в двата езика. В норвежки системата се характеризира с по-голяма нестабилност и дифузност, отколкото в шведски (тази разлика впрочем важи и за писмените норми на двата езика като цяло). И в двата езика авторът вижда тенденция към обобщаване на значението и употребата на наставката *-ing*, но тя е по-силно проявена в норвежки. Освен това, докато в шведски е налице формално обусловена допълнителна дистрибуция между аломорфите *-ing* и *-ning*, в норвежки изборът между *-ing* и *-ning* се определя отчасти и от стилистични и семантични фактори. И в двата езика конверсията става все по-обичайна. Също така и в двата езика са налице семантични опозиции по признаците едноактност – дуративност – итеративност и конкретно – преносно значение, но те се изразяват в словообразуването по различаващи се начини, което авторът описва подробно и точно в съпоставителен план. Лингводидактичната приложимост на това систематично обяснение е много висока.

В заключителната четиринадесета глава авторът обобщава достигнатите резултати с особен акцент върху приносните моменти в труда си.

Като известен недостатък на части от изложението може да се отбележи фактът, че въпреки изключително подробната и систематична класификация на разглежданите явления относителната им честота понякога не е конкретизирана с цифри, а само характеризирана с по-общи изрази или косвено представена чрез изброяване на конкретни лексеми. В някои други случаи са приведени само абсолютни числа, но не и дялове в проценти, или пък категориите, за които се отнасят цифрите, не съвпадат напълно при различните наставки – и двете обстоятелства донякъде затрудняват сравняването на особеностите на две наставки в един и същ език или между двата съпоставяни езика. Едно последователно и еднотипно представяне в абсолютни числа и проценти на резултатите за мотивиращите основи и семантиката на дериватите с двете изследвани наставки и в двата езика, както и за отношенията между езиците на лексикално равнище би позволило на читателя да си създаде по-точна и ясна представа за фактите и би демонстрирало по по-нагледен и безспорен начин правилността на редица тези на автора.

Изследването на Иван Тенев *Отглаголна номинализация в съвременния шведски и норвежки език. Формални, семантични и стилистични особености на производните с наставки –else и –an/en* има голяма стойност като принос към научното знание за шведското и норвежкото словообразуване. Както вече споменах, съпоставителният му аспект го прави също така особено полезен за обучението по шведски и норвежки език в случаите, когато и двата езика се изучават от едно и също лице, доколкото той може да спомага за избягването на интерференцията между тях. Но и самото извънредно подробно и задълбочено разглеждане на темата за допълнителната дистрибуция и конкуренцията между наставки за отглаголна номинализация със значение на *nomina actionis* и с вторично развили се от него значения е от полза за всеки, който изучава който и да било от разглежданите скандинавски езици. Още преди издаването на монографията дисертационният труд, на който се основава тя, в течение на много години се използваше – не на последно място и от пишещия тези редове – като ценен източник в преподаването, в частност в курса по съпоставителна лексикология и словообразуване на скандинавските езици в магистърска програма „Език – култура – превод“ към специалност „Скандинавистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Няма съмнение, че също толкова полезна ще бъде употребата на самата монография в течение на много години занапред.

Senior Assist. Prof. Vladimir Naydenov, PhD

ORCID ID: 0000-0001-8683-2083

Department of German and Scandinavian Studies

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

e-mail: vlnajdenov@gmail.com